

Fenomén soukromého doučování a jeho souvislosti se školním vzděláváním

16.6.2023 - Vít Šťastný | Grantová agentura ČR

V posledních několika dekádách se soukromé doučování v zahraničí i u nás nejen značně rozšířilo, ale diverzifikovaly se také jeho podoby, formy a poskytovatelé. Obsah soukromého doučování je zpravidla úzce spjatý se školním kurikulem, s požadavky školy nebo různých přijímacích či závěrečných zkoušek, z toho důvodu se pro něj vžil označení stínové vzdělávání. Mechanismy a způsoby tohoto propojení mezi formálním a stínovým vzděláváním nicméně dosud nebyly dostatečně prozkoumány. Proto se řešitelský tým projektu financovaného Grantovou agenturou ČR (GA ČR) složený z pracovníků Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy rozhodl tyto vztahy komplexně analyzovat s ohledem na specifika našeho domácího kontextu.

V publikačních výstupech se výzkumníci zaměřili na několik stěžejních aspektů tohoto vzájemného propojení. Odpovídají na otázky, jak struktura našeho vzdělávacího systému ovlivňuje rozsah, podobu a charakter stínového vzdělávání, jak souvisí účast na doučování s vnímanou kvalitou školní výuky, jaká je role učitelů a samotných škol v poskytování stínového vzdělávání nebo jakým způsobem školy a soukromí doučující spolupracují. Svá zjištění výzkumníci opírají o rozsáhlá kvantitativní dotazníková šetření mezi žáky na 2. stupni základních škol a nižších stupních gymnázií a mezi jejich učiteli, ale také o poznatky získané hloubkovými rozhovory s řediteli škol (data byla sbírána ve školním roce 2018/2019).

Český vzdělávací systém je charakteristický časným rozdělováním žáků a odlivem jejich části na víceletá gymnázia, s čímž se pojí také skládání přijímacích zkoušek. Mezi žáky v jednotlivých vzdělávacích drahách se tak liší nejen rozsah soukromého doučování, ale také doučované předměty, obsah a cíl doučování či faktory, které účast na doučování ovlivňují.

Výzkumníci zjistili, že stínové vzdělávání během svého studia využilo 53 % gymnazistů, oproti 44 % žáků ZŠ. Zatímco gymnazisté využívali častěji stínové vzdělávání v angličtině, aby se v tomto cizím jazyce i více zdokonalili nad rámec školní výuky, u žáků základních škol naopak převládalo doučování v českém jazyce a matematice, což je dáno zejména přípravou na přijímací zkoušky, které si gymnazisté „odbyli“ v 5. (resp. 7.) třídě.

Struktura našeho vzdělávacího systému vede kvůli existenci osmiletých a šestiletých gymnázií k tomu, že se část žáků připravuje během povinné školní docházky až třikrát na přijímací zkoušky, což pro ně může představovat značnou psychickou zátěž a pro rodiče značné ekonomické náklady. Prokázala se také výrazná socioekonomická podmíněnost stínového vzdělávání, tedy že žáci s lepším rodinným zázemím využívají tuto formu vzdělávání častěji.

Ilustrační fotografie: sběr dat v terénu (dotazníkové šetření)

Výzkumníci předpokládali, že to, jak žáci (a zprostředkovaně jejich rodiče) vnímají kvalitu výuky ve škole, bude mít významný vliv na jejich rozhodnutí zajistit si soukromé doučování. Jejich hypotéza se potvrdila pouze v případě soukromého doučování v matematice a českém jazyce – využívají je častěji žáci, kteří školní výuku z vlastního pohledu nepovažují za zajímavou, kteří se ve školní výuce moc nenaučí a kteří si myslí, že jejich učitel neumí učivo dobře vysvětlit a nedovede je motivovat. V anglickém jazyce nicméně tato souvislost neplatí. Nejspíš proto, že angličtina je vnímána jako prostředek komunikace v moderní společnosti a nutná podmínka pro dobré budoucí pracovní

uplatnění spíše než jako školní předmět. Do jazykových dovedností svých dětí tak investují zejména rodiče s vyšším socioekonomickým statusem bez ohledu na kvalitu výuky ve škole.

Přestože se výdělky učitelů v českých školách v posledních několika letech výrazně zlepšily, výzkumníci zjistili, že další pracovní činností si přivydělává 36 % učitelů (nejčastěji mimo obor vzdělávání). Soukromému doučování se věnuje přibližně třetina z nich. Častěji si přivydělávají muži, učitelé na zkrácený úvazek, učitelé s kratšími pracovními zkušenostmi a učitelé méně spokojení se svojí výplatou. Pro poskytování soukromého doučování je pak určující, jaký předmět učitel ve škole vyučuje (angličtináři, matematikáři a češtináři soukromě doučují častěji než jejich kolegové s jinou předmětovou specializací), nikoli spokojenost s výplatou. Výsledky výzkumu naznačují, že učitelé soukromě doučují i z jiných než finančních důvodů, kterými jsou například profesní rozvoj nebo pocit uspokojení z práce.

Výzkumu se zúčastnila více než čtyřicítka škol z různých koutů republiky a řešitelé v nich zmapovali různé formy spolupráce s poskytovateli soukromého doučování. Část škol s nimi spolupracuje jen velmi volně, například ve svých prostorách zveřejňují informace a inzeráty. Jiné školy nicméně svým žákům, respektive jejich rodičům, aktivně stínové vzdělávání doporučují, někdy již i s tipem na konkrétního doučujícího. Zejména ve větších městech pak školy nabízejí své prostory k pronájmu svým vlastním učitelům, kteří ve škole soukromě doučují, nebo soukromým vzdělávacím společnostem (například jazykovým školám), které zajišťují nejen vzdělávání žáků, ale také další služby pro školu. Uvedené příklady jsou dokladem vysoké míry pronikání privátního sektoru do českého veřejného školství, které s sebou pro ředitele škol přináší mnohá etická dilemata spojená například s placeným doučováním vlastních žáků učiteli na půdě školy nebo legitimizací této služby s nejasnou kvalitou.

Koláž – mediální obraz soukromého doučování

V mezinárodním měřítku jsou české školy unikátní v tom, že se samy často stávají poskytovateli stínového vzdělávání, a to tím, že organizují placené přípravné kurzy k přijímacím zkouškám. Ředitelům víceletých gymnázií však tímto nejde ani tak o zisk, který z kurzů škola má, jako spíše o snahu zvýšit povědomí o své škole mezi rodiči. V kontextu konkurence škol jde tak o marketingovou strategii, kterou víceletá gymnázia využívají k získání (dobrých) žáků ze základních škol. Pro ředitele ale není vždy snadné vyrovnat se s neochotou či očekáváními učitelů, kteří v kurzech mají vyučovat, s požadavky rodičů žáků nebo se správným nastavením ceny kurzu tak, aby nebyl ztrátový, ale zároveň aby nebyla cena diskriminační pro žáky z hůře finančně zajištěných rodin. Tyto kurzy jsou tak pro školy zbraní v konkurenčním boji, která ale může být dvojsečná podle toho, jak s ní školy zacházejí.

Výsledky projektu podpořeného GA ČR ukázaly, že formální a stínové vzdělávání nejsou na sobě nezávislé entity. Naopak jejich vztah je v České republice velmi těsný a projevuje se v mnoha různých oblastech a mnoha různými způsoby, mnohdy i velmi kontroverzně.

Práce na výzkumu byla pro členy řešitelského týmu náročná, ale zároveň velmi obohacující už jen v tom, že díky projektu navštívili různé druhy škol ve všech koutech republiky, a mohli hovořit s jejich vedením nejen o otázkách stínového vzdělávání, ale i dalších aktuálních tématech týkajících se vzdělávání. Potvrdila se významná role, kterou stínové vzdělávání v našem vzdělávacím systému hraje. V projektu nicméně nebyly zjišťovány názory a postoje rodičů, tedy těch, kdo o zapojení dítěte do soukromého doučování rozhodují. Právě na ně se proto zaměřuje návazný výzkum, rovněž podpořený Grantovou agenturou České republiky. Brzy snad tedy budeme znát také odpověď na otázku: Proč a jak se rodiče rozhodují pro soukromé doučování svého dítěte?

<https://gacr.cz/fenomen-soukrome-ho-doucovani-a-jeho-souvislosti-se-skolnim-vzdelavanim>